

Praktijkgericht onderzoek in het hbo

‘In het HBO spelen we geen universiteitje’. Het is een veel gehoorde uitspraak. Hogescholen zijn niet uit op de productie van wetenschappelijke kennis, zoals universiteiten dat zijn (Griffioen en De Jong 2010, Griffioen 2013). Maar wat doen we dan wél?

We leiden reflectieve professionals op¹. Geen onderzoekers, maar professionals. Reflectieve professionals, dat wel. Dat wil zeggen dat onze professionals geen uitvoerders zijn van protocollen, maar handelen op basis van overwegingen met betrekking tot de praktijk die ze onder handen hebben. Ze maken professionele afwegingen op grond van wat ze waarnemen (Schön 1983, 1987). We noemen dat ‘omgevings-sensitiviteit’.

HBO-professionals handelen op basis van een zelfstandig oordeel op basis van inzicht in hun professionele situatie. Niet verwonderlijk dat de zorgvuldige professionele waarneming (‘het oog van de meester’) een belangrijke rol speelt in de opleiding van die professionals. In de eindkwalificatie van de opleiding staat dan ook dat functioneren als reflectieve professional centraal: ben je in staat je handelen weloverwogen af te stemmen op de praktijksituatie die je onder handen hebt? En dat begint bij het goed in kaart brengen van de praktijksituatie, vanuit de vraag: wat is er aan de hand?

Ook in hun afstudeerproject worden studenten onder andere beoordeeld op de vraag of ze in staat zijn hun praktijksituatie goed in beeld te brengen. De grootste uitdaging voor reflectieve professionals is daarbij het reflectief afstand nemen van de professionele praktijk waar ze als geëngageerd professional met huid en haar mee verbonden zijn.

De reflectieve professional moet in staat zijn afstand te nemen van de ideeën die hij of zij heeft over hoe zijn of haar praktijk in elkaar steekt en zich open stellen voor wat die praktijk zelf laat zien. In methodologische termen vraagt dat om een zich open stellen voor wat de werkelijkheid te melden heeft – zonder vooringenomenheid of vooroordeel. De onderzoekende professional moet bereid zijn zich door de werkelijkheid te laten verrassen en te laten corrigeren en steeds de optie openhouden dat de werkelijkheid zich anders manifesteert dan hij of zij verwacht had.

Wetenschappelijke methoden

Het is om die reden dat ook reflectieve professionals voor dat in kaart brengen van hun praktijksituatie wetenschappelijke instrumenten en wetenschappelijke methoden hanteren. Die kunnen hen helpen zorgvuldig waar te nemen en afstand te bewaren. Maar door de taak die ze nu hebben in de praktijkcontext van de professional, vervullen die instrumenten en methoden wel een andere rol dan in de universitaire wetenschap. Dat heeft te maken met het doel van het onderzoek.

Binnen de universitaire wetenschap ligt sterk de nadruk op het zoeken naar algemeen geldige verbanden en wetmatigheden. Daarvoor is nodig dat in de meting zo min mogelijk

¹ Griffioen (2011) gebruikt hier het begrip ‘professional scholar’. Het is de moeite waard om na te gaan of het onderscheid tussen ‘reflective practitioner’ en ‘professional scholar’ kan helpen het verschil tussen bachelor en master te verhelderen.

omgevingsfactoren een rol spelen, want het contextuele kan de meting beïnvloeden, en dat is niet de bedoeling. Het zou alleen maar verstorend en vertekend zijn voor de resultaten.

Daarom is er veel aandacht voor de technisch zuivere toepassing van instrumenten en methoden die de algemene geldigheid en generalisatie van de resultaten mogelijk maken. Kijk je de universitaire onderzoeker diep in zijn hart, dan doet hij of zij het liefst onderzoek in een laboratoriumsituatie waar de omgeving maximaal onder controle is.

Ceteris paribus

Uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek hebben vaak de vorm van een als-dan rederening. Als dit zich voordoet, kunnen we dat verwachten. Maar voor die resultaten geldt dan tegelijk vaak de 'ceteris paribus' clause: het gevonden verband is alleen te verwachten *als alle andere factoren ongewijzigd blijven* (Goudsblom 1974, Van Schepen 2007).

Tegelijk is dat de reden waarom het meeste universitaire onderzoek zich moeilijk laat vertalen naar de praktijk. In de praktijk spelen contextfactoren nu eenmaal wél een rol en laten die zich niet controleren. De 'andere factoren', die onder de ceteris paribus clause verondersteld worden gelijk te blijven, veranderen voortdurend! De praktijk is vaak te complex om de universele wetenschappelijke inzichten zinvol te kunnen toepassen (Van Tartwijk 2011, Berliner 2002, Stokking 2012, 2013).

Voor onze reflectieve professionals is de complexiteit van de praktijksituatie een dagelijkse realiteit die niet weg te denken is. Integendeel: voor hen draait het meestal om de vraag: heb ik de situatie die ik hier onder handen heb volledig en in al zijn complexiteit in kaart gebracht? Hoe hangen al die factoren die ik daarin kan onderscheiden met elkaar samen? Waar moet ik allemaal rekening mee houden?

In hbo-onderzoek staat de beweeglijke complexiteit van de praktijksituatie centraal, die in wetenschappelijk onderzoek juist zoveel mogelijk wordt buitengesloten. Hbo-onderzoek vertrekt vanuit de praktijksituatie van de professional. Hbo-onderzoek is daardoor ook vaak een of andere vorm van case-study (n=1) onderzoek. Er wordt één situatie onderzocht – en die wordt dan ook van alle kanten bekeken. Als contrast: in universitair wetenschappelijk onderzoek worden vaak zeer veel eenheden onderzocht, waarvan alleen geselecteerde kenmerken in beeld worden gebracht².

In case-study onderzoek wordt bij voorkeur de te onderzoeken casus van verschillende kanten bekeken en worden verschillende instrumenten en methoden ingezet om het plaatje zo compleet mogelijk te maken. Contextvariabelen probeer je niet te controleren of uit te sluiten, maar juist ín te sluiten in het onderzoek.

De betrouwbaarheid van de meting wordt in dit soort onderzoek niet geborgd door de precisie van het gebruikte meetinstrument, maar door de variatie van meetinstrumenten, die elk via een andere invalshoek de situatie in beeld brengen. Fouten in het ene instrument worden gecorrigeerd door het andere instrument. Het gaat om het totaalbeeld.

² Uitzondering hierop vormen grote onderzoeken met behulp van multivariate statistiek en 'big data' onderzoek.

Voor reflectieve professionals zijn generalisatie en algemene geldigheid van de uitkomsten minder van betekenis van voor universitaire onderzoekers. Toch wil dat niet zeggen dat de uitkomsten van praktijkgericht-hbo-onderzoek zo contextspecifiek zijn, dat ze alleen in de onderzoekscontext van betekenis zijn.

Modus 1 en modus 2

Universitair wetenschappelijk onderzoek en praktijkgericht hbo-onderzoek leveren twee vormen van kennis op. Het is belangrijk die twee goed te onderscheiden. Gibbons (1994) introduceerde daarvoor het onderscheid tussen modus 1 en modus 2 kennis. Modus 1 kennis is wetenschappelijke, gedecontextualiseerde kennis, gericht op het vinden van algemene wetmatigheden. Modus 2 kennis is juist gecontextualiseerde kennis, die geworteld is in de praktijk (Houweling e.a. 2010).

Theorie-praktijk

In universitair wetenschappelijk onderzoek worden algemeen geldige verbanden in kaart gebracht die – juist doordat ze algemeen geldig zijn – ook in andere contexten toegepast kunnen worden. Als we in het algemeen weten dat als dit zich voordoet, we dat mogen verwachten, kunnen we dat ook toepassen in de praktijk. Het inzicht dat voorkomt uit het onderzoek leidt tot het formuleren van nieuwe maatregelen die in de praktijk kunnen worden toegepast.

In praktijkgericht onderzoek echter ziet de relatie tussen theorie en praktijk er anders uit. Daar loopt de relatie niet via de weg van de toepassing in de vorm van maatregelen, maar via de weg van het groeiend inzicht bij de betrokkenen. De verheldering van de samenhangen in de praktijk leidt ertoe dat betrokkenen in die praktijk hun situatie anders gaan definiëren. Er is sprake van ‘reframing’ van de situatie op basis van het nieuw verworven inzicht. Ook de definitie van problemen die aanleiding waren voor het onderzoek kan worden herzien waardoor nieuwe handelingsperspectieven in beeld komen (De vries 1990, p. 172, Biesta 2016).

Generaliseerbaarheid en toepasbaarheid spelen in praktijkgericht hbo-onderzoek dan ook een heel andere rol dan in universitair wetenschappelijk onderzoek. We kunnen daarin bovendien nog twee niveaus onderscheiden.

In de eerste plaats kan praktijkgericht hbo-onderzoek juist doordat het de complexiteit van de praktijksituatie in kaart brengt een spiegel zijn voor andere reflectieve professionals in andere, maar vergelijkbare complexe situaties. Het bestuderen van de complexiteit bij een ander kan de omgevingssensitiviteit in de eigen situatie vergroten. Dat is de belangrijkste generieke functie van praktijkgericht hbo-onderzoek (Smaling 2009, Lincoln en Guba 2002).

In de tweede plaats tekenen zich in praktijkgericht hbo-onderzoek in de complexiteit van de situatie vaak structurele patronen af die bepaalde dynamische complexe samenhangen in beeld brengen. Vooral in de vergelijking van verschillende case-studies kunnen zo generieke inzichten ontstaan waarbij complexe patronen in meer algemene termen beschreven

kunnen worden. Die patroonbeschrijvingen kunnen professionals in andere, maar vergelijkbare contexten helpen om hun eigen situatie te verhelderen én verder te onderzoeken³ (Smaling 2009).

Universitaire onderzoekers kunnen het zich nog permitteren de 'oogkleppen' op te zetten van een theorie, model, methode of hypothese. Hbo-onderzoekers kunnen dat niet. Als 'reflective practitioners' handelen ze óók in hun onderzoekend bezig zijn op basis van overwegingen met betrekking tot de praktijk die ze onder handen hebben. Zij zijn als reflectieve professionals geen uitvoerders van methodologische procedures en protocollen.

Hbo-onderzoek kan dan ook niet beoordeeld worden met dezelfde maatstaf van generaliseerbaarheid, betrouwbaarheid en validiteit die voor universitair wetenschappelijk onderzoek gebruikt wordt. Verschillende auteurs uit het hbo stellen dan ook alternatieve beoordelingscriteria voor, die meer controleren of de onderzoeker voldoende afstand heeft gehouden van zijn praktijk en systematisch en controleerbaar te werk is gegaan. Butter en Verhagen (2014) stellen voor het 'harde' wetenschappelijk methodologisch principe van de 'betrouwbaarheid' te vervangen door het bredere 'zorgvuldigheid', gekoppeld aan 'transparante' en 'systematische verslaglegging' (Butter en Verhagen 2014, Andriessen 2014). De Bruijn & Westerhuis (2013) vervangen 'validiteit' en 'betrouwbaarheid' door de begrippen 'eenduidig', 'plausibel' en 'generiek'.

Tot slot

Samenvattend gaat het bij praktijkgericht hbo-onderzoek meestal om het in kaart brengen van de complexiteit van de praktijksituatie om de oriënteringsbasis die ten grondslag ligt aan het professionele handelen te verbreden. Door vergelijking van verschillende hbo-praktijkonderzoeken zijn complexe patronen te onderscheiden die kunnen helpen bij het ontwikkelen van generiek inzicht in complexe praktijksituaties. Juist die generieke kennis is weer belangrijk als onderbouw voor nieuw onderzoek, als ondergrond voor de opleiding van nieuwe professionals en als belangrijk hulpmiddel ten behoeve van de verbreding en verdieping van de omgevingssensitiviteit van in de praktijk werkzame reflectieve professionals.

In onderzoekstechnische termen: het gaat in praktijkgericht hbo-onderzoek vaak om multidisciplinair mixed-method n=1 onderzoek, waarin de betrouwbaarheid vooral gezocht wordt in triangulatie, de generaliseerbaarheid vorm krijgt als transfereerbaarheid en de inhoudsvaliditeit en 'face-validity' gaan vóór de construct validiteit en de externe validiteit.

Jan Marten Praamsma, mei 2017

Literatuur

³ Het verzamelen van deze meer generieke kennis is waarschijnlijk vooral een taak van het lectoraat.

Andriessen, D. (2014). *Praktisch relevant én methodisch grondig? Dimensies van onderzoek in het HBO*. Openbare les. Utrecht, 10 april 2014.

Berliner, D. C. (2002). Educational research: The hardest science of all. *Educational Researcher*, 31(8), 18-20.

Biesta, G. (2016) Improving education through research? From effectiveness, causality and technology to purpose, complexity and culture. *Policy Futures in Education*, 14(2) 194-210,

Bruijn, E. de & A. Westerhuis (2013). Pendelen tussen theorie en praktijk: over rolvastheid en rolontwikkeling. In H. de Jong, P. Tops & M. van der Land (red.), *Prikken in praktijken. Over de ontwikkeling van praktijkonderzoek* (pp. 25–46). Den Haag: Boom Lemma.

Butter, R. & S. Verhagen (2014). *De padvinder en het oude vrouwtje. Een pleidooi voor transparante en pluriforme kwaliteit van praktijkgericht onderzoek en aanzet tot integraal prestatie management*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht.

Goudsblom, J. (1974). *Balans van de sociologie*. Nijmegen: SUN

Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott. P., & Trow, M. (1994). *The new production of knowledge*. London: Sage.

Griffioen, D.M.E. (2013). *Research in Higher Professional Education: A Staff Perspective*. Amsterdam: D.M.E. Griffioen.

Griffioen, D. M. E., & De Jong, U. (2010). Opvattingen van docenten en niet-docenten over onderzoek in het HBO. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs* (2), 83-95.

Griffioen, D. M. E. (2011). Onderzoek in het Hoger Beroepsonderwijs: opleiden tot 'Professional Scholar'. *TH&MA*, 3, 52-56.

Houweling, L., Kuiper, C., Letiche, H. (red.) (2010). *Praktijkgericht onderzoek in de praktijk*. Lectorenreeks. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Lincoln Y., Guba E. (2002). The only generalization is: There is no generalization. In Gomm R., Hammersley M., Foster P. (Eds.), *Case study method* (pp. 27–44). London: Sage.

Schepen, D van (2007), The quest for regularities in a messy world. Nancy Cartwright and the Ceteris Paribus clause. Utrecht – ongepubliceerd.

Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. London: Maurice Temple Smith.

Schön, D. A. (1987) *Educating the Reflective Practitioner: towards a new design for teaching and learning in the professions*. San Francisco, Jossey-Bass

Smaling, A. (2009). Generaliseerbaarheid in kwalitatief onderzoek. *KWALON* 42, 14(3), 5-12.

Stokking, K.M. (2012). Tussen onderzoek en onderwijspraktijk. In: T. Wubbels, R. Abma, J. Bos, B. Levering, H. van Rinsum, P. Selten, & M. de Winter. (Eds.). *Du choc des opinions jaillit la lumière. Liber Amicorum Willem Koops* (pp. 211-220). Amsterdam: SWP.

Stokking, K.M. (2013). *Tussen wal en schip: Onderwijswetenschap en leraren*. Ridderkerk: Ridderprint.

Tartwijk, J. van (2011). *Van onderzoek naar onderwijs, of de kunst van de toepassing*. Oratie. Universiteit Utrecht, Utrecht.

Vries G.H. de (1990) *De Ontwikkeling van Wetenschap*. Groningen: Wolters Noordhoff.